

Uppfödning & utsättning

– i det lilla formatet

AV STEN CHRISTOFFERSSON (TEXT & FOTO)

Tillgången på fältfågel har minskat drastiskt på de flesta håll. Även om vi står tämligen maktlösa inför viltfientliga förändringar i jordbruket, är vi inte helt utan möjligheter att med egna insatser påverka viltstammarna, och därmed jakten, på ett positivt sätt.

I första hand kan vi göra det genom att förbättra biotoperna, hjälpa det vilda genom vintern och hålla efter predatorer.

Vi kan också sätta ut vilt i marken för att försöka etablera frilevande stammar i trakter där arten försvunnit, men också för att få fler tillfällen till hundträning och jakt.

Att kläcka några kullar under dvärghöns och följa kycklingarnas eller ällingarnas utveckling från små dunbollar till friflygande, friska och starka fåglar är en fascinerande upplevelse i sig.

Och även om du nöjer dig med att köpa utsättningsfärdiga fåglar kommer du tack vare dem ut i jaktmarken så gott som dagligen under en tid då det annars brukar vara glest mellan besöken. □

Etiska riktlinjer

- Utsättning ska ske i för respektive art lämplig biotop.
- Utsättningsfåglar ska vara väl fjädrade och i bästa kondition vid utsättningstillfället.
- Fåglarna ska vara i sådan kondition att de uppträder naturligt vid jakttilfället.
- Antalet utsatta fåglar ska anpassas till biotopens kvalitet och storlek.
- Utsättnings-/foderplatser ska anpassas så att de smälter väl in i naturen och inte stör landskapsbilden.
- Utsättningsplatsernas utrustning som kullhus, burar och annan utrustning ska tas hem när de inte längre används.
- Platser som används kontinuerligt för utsättning och utfodring ska vårdas så att bestående slitage, skador eller miljöproblem ej uppkommer.

Etiska riktlinjer för utsättning av fågel, utgiven av Svenska jägareförbundet, Sveriges yrkesjägareförening, LRF och Sveriges jordägareförbund.

UPPFÖDNING med hjälp av dvärghöns

Före äggkläckningsmaskinernas tid ruvades alla fasaner, raphöns och gräsänder för utsättning fram under tamhönor. Metoden anses numera inte nog rationell för storskalig uppfödning, men passar hemmauppfödaren perfekt. Den har också en stor fördel. Kycklingarna har en fostermamma i hönan som värmer dem, håller samman kullen och varnar för faror.

AV STEN CHRISTOFFERSSON (TEXT & FOTO)

Anders Nygaard sköter jakten på Rydsgård i Skåne. Liksom andra yrkesjägare använder han sig av moderna ruvnings- och äggkläckningsmaskiner, men han är också en av få som föder upp raphöns och fasaner på det gamla sättet, med hjälp av dvärghöns.

– Jag är nog lite sentimental, medger han. I min ungdom på Bornholm födde jag upp kycklingarna med hjälp av höns, och som yrkesjägare har jag tagit upp metoden i liten skala. Kanske mest för att inte mista handlaget, men också för att föra kunskapen vidare till mina jakt-
elever.

– Jag tror också att fälthöns som vuxit upp på detta sätt lyckas bättre med att

häcka i naturen än om de är maskinkläckta och massuppfödda.

För den som vill föda upp ett begränsat antal fasaner eller raphöns för den lilla jaktmarken är metoden idealisk.

Sammansvetsad kull

Utsättningen kräver inga voljärer eller burar och kycklingarna växer upp som en sammansvetsad kull, vilket är speciellt betydelsefullt för den som vill sätta ut raphöns för att träna sin hund.

– Sådana raphöns håller ihop kullvis på ett helt annat sätt än de som sätts ut på det vanliga sättet från bur, förklarar Anders. Trivs de på utsättningsplatsen stannar de kvar och uppträder i princip

som vilken vildkull som helst. De går inte som andra utsättningshöns samman till större flockar som inte håller för hunden.

Finns det inga nackdelar med metoden förutom småskaligheten?

– Jovisst, svarar Anders, men fördelarna överväger. Arbetsinsatsen per fågel är betydligt större än om man köper maskinkläckta kycklingar. Men det handlar ju om en trevlig hobbyverksamhet, och då tittar man inte lika ofta på klockan. Man lär sig också oerhört mycket av att föda upp fågel på detta sätt.

– Största nackdelen är nog att man bör hålla dvärghöns året om för att ha ruvningsvilliga höns när de behövs, och så krävs det naturligtvis att man har en

Anders Nygaard bedriver storskalig utsättning, men föder också varje år upp några kullar fasaner och raphöns med hjälp av dvärghönor för att föra kunskapen vidare till sina jaktelever.

Här är ett vilt raphönspar, som själva misslyckats med häckningen, i färd med att adoptera kullen. Några kycklingar kan skymtas under det gula bladet framför tuppen. Ett par dagar senare hade de övergett dvärghönan och följt med sina nya fosterföräldrar ut i markerna. Sådana kycklingar blir givetvis vilda "på riktigt" och är extra värdefulla.

lämplig plats för hönsgård och ruvlådor.

I korthet går metoden ut på att man lägger en höna på en kull raphöns-, fasan- eller gräsandägg och låter henne ruva ut dem i en speciell ruvlåda.

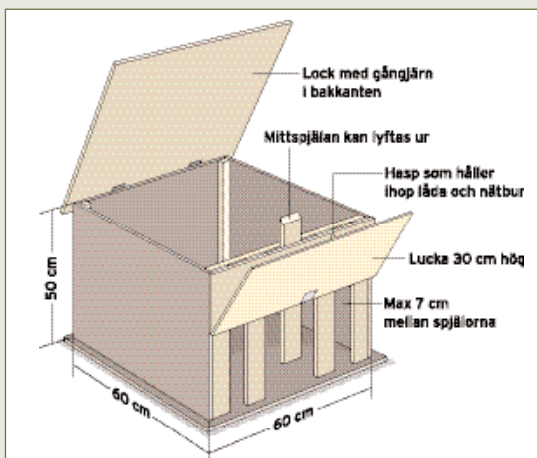
Lådan är på ena sidan försedd med spjälor som ledigt släpper igenom kycklingarna. En spjåla är löstagbar och när den tas bort kan även hönan passera ut och in. En yttre nätbur placeras mot lådans spjälksida.

Efter en tid tas nätburen bort och lådan, med höna och kycklingar, fraktas till utsättningsplatsen. Några veckor senare tas lådan med hönan hem och kullen får klara sig själv, givetvis med hjälp av stödutfodring.

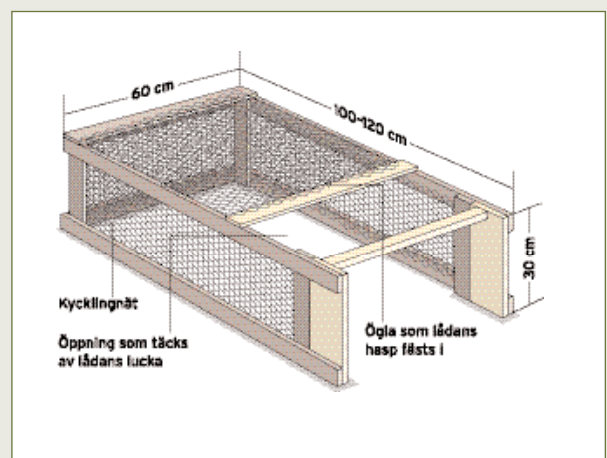
Det värsta som kan ske är naturligtvis att det händer hönan någonting under första tiden på utsättningsplatsen. Då är kullen tillspillogiven. Men trots att Anders har satt ut mellan tre och femton

kullar varje år de senaste fyra åren, har det ännu aldrig inträffat att hönan tagits av rovdjur.

Däremot händer det då och då att raphönskullar adopteras av vilda raphönspar som misslyckats med häckningen. Men det är naturligtvis bara bra. Sådana kycklingar blir precis som vilda raphöns. Det gör dem bättre ägnade att själva föda upp en kull kycklingar nästkommande år. □

Den angivna bredden (60 cm) avser innermått för att ruvlådan ska passa ihop med buren.

SÅ FÅR DU hönan att ruva

Högförelade höns saknar i stort sett ruvningsinstinkt, men många dvärghöns-raser ruvar troget och bra.

AV STEN CHRISTOFFERSSON (TEXT & FOTO)

För att få igång hönorna ger man värfoder i tre veckor från mitten av mars samt täcker för en del av höns husets fönster så att det endast är halvljust därinne. Anders Nygaard tycker att en tupp gör nytta; hönorna ruvar mer gärna då.

När hönsen värper bra slutar man tvärt med värfodret och går över till korn eller havre. Efter 14 dagar börjar hönorna lägga sig. Då bör ljuset dämpas ytterligare. För att inte riskera att en höna ska kläcka egna kycklingar är det lämpligt att byta ut hennes ägg mot keramikägg eller kokta ägg.

Hönan är mogen

Hönan ska ha ruvat cirka en vecka innan hon flyttas. Man kan lätt testa om hon är mogen att flyttas genom att föra in handen under henne. Hon ska vara en riktig "surhöna" och hacka ilsket mot handen, men ligga kvar på den även om man lyfter henne ur redet.

Andägg kan köpas från uppfödare redan i slutet av mars och i april. Fasan- och raphönsägg finns att få från mitten av april till slutet av maj.

Förbeställ ägg i god tid, men ta inte hem dem förrän dvärghönsorna lagt sig att ruva. Förvara äggen svalt, men inte kallt. Cirka 15 grader är lagom.

Ställ äggen i en vanlig äggbricka eller

i äggkartonghalvor. Det är viktigt att äggen förvaras mörkt och med spetsen neråt så att en luftblåsa kan utvecklas i den trubbiga änden.

Äggen ska vändas varje dag genom att brickan lutas minst 25 grader åt ena hållet ena dagen och åt andra hållet nästa dag. Enklast sker det genom att man ställer en tio centimeter hög (om äggbrickan är cirka 30 centimeter) kloss under dess ena kant ena dagen och under den motsatta nästa dag. På detta sätt kan äggen utan vidare förvaras i två veckor.

Placera ruvlådan på en skyddad plats och täck dess botten med ett cirka fem centimeter tjockt sandlager. Gör en skålformig urgröpfung i ett hörn och lägg en bale där av mjukt hö.

Hönan bör flyttas på kvällen, då hönsfåglar är som lugnast. Lägg hö eller halm i en pappkartong, flytta dit ett par, tre av de ägg hon ruvar, lyft hönan försiktigt och placera henne på äggen i kartongen. Lägg på locket.

Byt ut äggen

Bär kartongen direkt till ruvlådan. Lägg resten av hennes varma ägg på balen, lyft dit hönan och lägg genast på locket. Vänta med att öppna luckan till nästa eftermiddag. Ta då också bort den löstagbara spjälkan så att hönan kan komma ut och lufta sig. Nätburen ska vara ansluten.

När du efter en eller ett par dagar har konstaterat att hönan funnit sig tillrätta, lämnar lådan för att göra ifrån sig, äta och

Ställ buren torrt och i lä, men så att solen når dit så mycket som möjligt. Alltför starkt solsken på själva lådan kan göra det för varmt för hönan, särskilt om utsidan är mörk.

dricka och sedan återvänder till äggen, är det dags att byta ut dessa mot vildfågel-ägg. Lyft upp hönan och ersätt proväggen men se till att de inte är iskalla.

En dvärghöna klarar av 16–17 fasan-ägg eller 20–22 raphönsägg. Har du möjlighet att genomlysa äggen efter åtta dagar och sortera bort dem som saknar embryo, kan du låta hönan påbörja ruvningen med 18–19 fasanägg, 25 raphönsägg eller 8–9 gräsandägg.

Se till att hönan alltid har mat och vatten utanför lådan, men lämna henne i fred för övrigt. Normal ruvningstid är 25 dygn.

Hjälp inte till

Tre dagar före kläckning ska sanden kring redet fuktas med en halv liter vatten.

Äggen börjar spricka på 23:e dygnet och då är det dags att sätta i mittspjälan så att hönan inte går iväg med kycklingarna. Placera vatten och mat intill spjälorna så att hönan når att äta inifrån lådan.

Bäst är att använda en liten vattenautomat i plast. Använder du en större automat bör du lägga stenar i vattenrännan, så att en nykläckt kyckling inte kan drunkna.

Låt hönan sköta allt själv under kläckningen. Försök inte ”hjälpa till”, du kom-

Sedan hönan ruvat sina egna ägg cirka en vecka, kan hon och äggen flyttas till ruvlådan. Hon ska ligga som en tegelsten i handen när man lyfter upp henne

mer garanterat att göra mer skada än nytta. Eventuellt kan du komplettera bortfall med några dagsgamla kycklingar omedelbart efter kläckningen – om du kan få tag på sådana i en hast – men de får inte vara äldre än så.

Kycklingarna ska direkt efter kläckningen ha tillgång till fint granulerat startfoder för kycklingar med minst 23 procent protein. Komplettera gärna med hårdkokt äggula som pressats genom flugnät. Hönan ska ha korn och grönfoder. När kycklingarna är tre till fyra veckor gamla kan du gå över till pelleterat kycklingfoder (cirka tre millimeter) med cirka 20 procent protein. □

Här hittar du utrustning

Leverantörer av ägg, kycklingar och ällingar annonserar regelbundet i Svensk Jakt och Svensk Jakt Nyheter. Här är några andra adresser:

Anders Hedström, tel 0142-43110, www.bjalbo.nu Komplet foder tunna med spiral, fällor.

Gunne Johansson, tel 0435 811 17, www.gunne.cjb.net. Tillverkar de flesta typer av fällor samt andkorgar med mera.

Högberga AB, tel 060 214 00. www.hogbergaab.se Komplet sortiment för fjäderfäuppfödning inklusive taknät för voljärer.

L&S Dan Trade, www.lsdantrade.dk Renardine, voljärnät, foderspiraler, tunnor och foderautomater av alla slag samt all utrustning för kläckning, uppfödning med mera. Det är svårt att finna Renardine i webbutiken. Klicka på: Artikler til viltopdræt, Utojsbekæmpelse, Afværgemiddel. Spiralerna finner du under Foderudstyr.

Grangården och andra foderbutiker säljer både granulerat och pelleterat start- och tillväxtfoder. De brukar också sälja vattenautomater och en del andra tillbehör. □

Dags att sätta ut kullen

När kycklingarna är ett par, tre veckor gamla är det dags att sätta ut dem i markerna. Naturligtvis ska du i god tid ha sett ut en lämplig plats.

AV STEN CHRISTOFFERSSON (TEXT & FOTO)

För raphönsens del handlar det om en häck, ett lågt buskage eller skyddande ört- eller gräsvegetation i anslutning till öppen jordbruksmark.

Fasanerna bör placeras i gränsen mellan täta snår med inslag av träd och öppnare mark, gärna i närheten av vatten eller sank mark. Träden behövs för att kycklingarna ska kunna träa under natten. I båda fallen är ett soligt söderläge alltid att föredra.

Förbered utsättningen genom att i god tid börja fänga mink och andra predatorer. Placera gärna en påslagen radio intill utsättningsplatsen och ställ in den på en station som sänder hela natten.

Remsor av aluminiumfolie som fladdrar i vinden hjälper också. Renardine är ett preparat som anses hålla åtminstone rävar borta. Det sprutas runt utsättningsplatsen ungefär en gång i veckan.

Välj en torr och helst solig morgon eller förmiddag för utsättningen. Det får inte blåsa för mycket. Då finns risk att kycklingarna inte hör hönans lockläte och kommer vilse, med en säker undergång som följd.

Mota in kycklingarna till hönan i lådan och stäng luckan. Kör raka vägen till utsättningsplatsen. Placera lådan på den förberedda platsen, öppna luckan och

När kycklingarna är inemot tre veckor gamla är det dags att sätta ut lådan med höna och kycklingar i naturen. Välj en plats där kycklingarna har förutsättningar att trivas, samtidigt som lådan ska ha ett soligt och skyddat läge.

stötta den med en tegelsten. Håll ut rikligt med mat för hönan och kycklingar alldeles intill spjalorna och placera även den välfyllda vattenautomaten där.

Hönan får inte släppas

Sätter du ut flera kullar bör avståndet mellan fasankullarna vara minst 50 meter, så att kycklingarna inte förirrar sig till fel höna. Gäller det raphöns ska avståndet helst vara flera hundra meter så att varje kull får ett eget hemområde. Helst ska de placeras vid olika fält.

Stanna gärna en bit från utsättningsplatsen och se hur kycklingarna uppträder i sin nya miljö. Men försök inte ingripa eller påverka dem på något sätt.

Från och med nu ska du enbart se till att de ständigt har mat och vatten och att

de inte störs alltför mycket av predatorer. Resten får de klara själva.

Observera att hönan inte under några omständigheter får släppas ut. Då promenerar hon iväg med kullen och du vet inte hur det går för den.

Då kycklingarna är cirka sju veckor (sex till sju veckor för fasan, sju till åtta veckor för raphöns) är det dags att ta hem lådan med hönan.

Innan dess ska du ha satt upp en eller ett par mer permanenta foderautomater i närheten och kontrollerat att kycklingarna har funnit dem och börjat äta där.

Plasthinkar med springor i botten fungerar bra, men det tar ett tag innan kycklingarna lär sig äta från dem. Häng dem med botten cirka 40 centimeter över marken för fasaner och 30 för raphöns, lite

Öppna luckan och placera en vattenautomat och foder intill spjälorna så att både hönan och kycklingarna kommer åt. Använd tegelstenen till att hålla luckan öppen så att den bildar ett regnskydd över ingången. Bry dig inte om ifall någon kyckling smiter ut och flaxar iväg en bit. Den kommer snart tillbaka när den hör syskonen och hönan locka.

På plats! Hönan håller kvar kycklingarna på platsen och ger dem värme och trygghet. Kycklingar som satts ut tillsammans med sin fostermor får en mera harmonisk övergång till det vilda, präglas på utsättningsplatsen och stannar i närheten sedan hönan och lådan tagits hem, om skydd och mat inte tryter.

lägre innan kycklingarna är fullvuxna.

En plashink är dock för liten för vinterbruk om många fåglar samlas. Då bör du ha satt upp en stor foderautomat i god tid så att du kan hålla din fåltfågelstam i kondition genom hela vintern och fram tills det blir grönt i markerna.

Det går givetvis också att sätta ut gräsänder på detta sätt. Ällingarna ska ha tillgång till vatten redan efter någon dag, men

utsättningen kan vänta tills de är ett par veckor gamla.

Lådan ska då placeras intill en svagt sluttande strand. Røj vegetationen minst tio meter åt vardera hållet så att ällingarna känner sig trygga.

Ta hem hönan och lådan när ällingarna är tre, fyra veckor gamla. Fortsätt hela sommaren och förhösten att mata i vattenbrynet eller från en foderautomat. □

Håll predatorerna borta

Den som sätter ut änder eller fåltfågel måste vara beredd på ett visst svinn på grund av rovdjur.

Kärrhökar, vråkar och sparvhökar utgör en fara medan fåglarna är små, medan duvhöken är ett allvarligt hot även mot vuxna fasaner och raphöhns. Men alla rovfåglar är fredade och enda sättet att skydda fåglarna är att placera utsättnings- och utfodringsplatserna i så bra skydd som möjligt.

Någon större möjlighet att hålla efter rovdäggdjur i samband med utsättningen har vi inte. Däremot kan man försöka reducera stammarna under jakttid. Mink får dock jagas året runt och dessutom är det tillåtet att utanför ordinarie jakttid jaga årsunge av grävling ”om det behövs för att tillgodose lantbruket eller viltvården”.

Kringströvande katter är ett kapitel för sig. Lag om tillsyn över hundar och kat-

ter anger att ”en katt som med skäl kan antas vara övergiven eller förvildad, får dödas av jakträttshavaren eller någon som företräder denne”.

Katt får fångas i lämplig fälla, exempelvis en levandefångstfälla för grävling. Det måste alltid finnas en möjlighet att

Förbered alltid en utsättning genom att i god tid börja fånga mink och andra predatorer.

kontrollera katten så att man kan avgöra om den är övergiven eller förvildad.

Jordbruksverket har utfärdat föreskrifter om hur katt ska avlivas. Av dessa framgår att en vuxen katt får avlivas med skjutvapen tillåtna för jakt, till exempel småviltstudsare i kaliber .22LR, samt pistol av kaliber 7,65 eller grövre.

Värre än att några enstaka kycklingar hamnar i rovdjursmagar är den panik som kan utbryta på en utsättningsplats om den besöks av till exempel räva eller mård.

Sker det innan kycklingarna är hemmastadda i omgivningen, kan hela utsättningen spolieras i ett slag.

Därför är det speciellt viktigt att försöka hålla i första hand räva, mård, grävling, mink och iller borta från utsättningsplatsen under den första, känsliga tiden, med hjälp av en påslagen radio, eltrådar, Renardine och så vidare. □

BIOTOPEN är viktigast för fasaner

Inget är så viktigt för en lyckad utsättning av fasaner som biotopen. Trivs de inte vandrar fasanerna obönhörligen iväg till hemtrevligare områden.

AV STEN CHRISTOFFERSSON (TEXT & FOTO)

Fasaner vill ha risig och snårig mark, högt gräs, kärr och vassar, impediment och vildvuxna dikeskanter.

De trivs bra i energiskogar av Salix, täta viltremiser och fodermärgkål, men ska också ha öppna, torra och soliga ytor och så naturligtvis tillgång på föda i form av ogräsfrön, gröna växtdelar, insekter och spannmål.

Höga träd att tillbringa natten i är önskvärda, men inte nödvändiga. Trivs fasanerna söker de nattlega i tätt gräs, men där är de naturligtvis mer utsatta för predatorer.

Har du inte den rätta biotopen på dina marker lönar det sig bättre att satsa på sådd och plantering av viltvårdsväxter några säsonger än att släppa ut dyra fasaner som försvinner direkt.

Bygg en utsättningsvoljär

För att hålla kycklingarna samlade under den första tiden, innan de hunnit vänja sig vid utsättningsplatsen, bör du i förväg ha byggt en utsättningsvoljär.

Voljären behöver inte vara särskilt stor. Man kan ha upp till två fåglar per kvadratmeter, eftersom många snart håller till utanför den. Den ska inte ha något tak. Kycklingarna ska ha möjlighet att flyga ut och därefter söka sig in igen

Täta nässelbestånd, ris och buskar ger trivsel, skydd och sysselsättning i voljären.

genom särskilda insläpp (se teckning).

Bygg voljären i en bra fasanbiotop, helst bland träd som fåglarna så småningom kan övernatta i. Använd impregnerade slänor och galvaniserat kycklingnät och förse den med en dörr som sluter tätt.

Höjden bör vara två meter och nedre

delen av nätet ska vikas utåt och grävas ner i marken för att stoppa rovdjur. Använd gärna finare nät nertill och lite grovmaskigare upptill.

Låt all vegetation stå kvar i voljären. Nässelbestånd och annat ogräs, ris och ruskor ger trivsel och skydd och sysselsätter många näbbar som annars skulle

Var ute i god tid!

Beställ dina kycklingar i god tid! Uppfödarna planerar produktionen av kycklingar utifrån de beställningar de får under vinter och tidig vår. Den som anmäler sitt intresse först när det blivit sommar blir därför ofta utan. Bäst är att beställa sjuveckors kycklingar för leverans under juli månad och sätta ut dem direkt. Daggamla kycklingar är givetvis betydligt billigare, men kräver en uppfödningssanläggning med bland annat värmelampa och svinnet blir dessutom ganska stort om man inte är van. □

En itusågad plasttunna fungerar bra som fodertak.

När kycklingarna blivit större blir trängseln mindre om de får mat under ett högre fodertak.

ha pickat andra kycklingar. Det tar i regel inte många dagar för kycklingarna att lägga de flesta örter platt utmed marken, finna mysiga platser för solbad och sprätta upp myllgropar.

Saknar voljären högre vegetation bör du lägga in rikligt med grenar, ruskor och granris. Eller varför inte plantera en del av voljären med jordärtskockor i maj? Då har kycklingarna fint skydd när de sätts ut.

Elstaket är effektivt

Sätt ut minkfällor i god tid och låt dem stå kvar hela säsongen.

Ett elstaket är effektivt när det gäller att hålla borta räv och andra markpredatorer. Röj en meterbred gång runt voljä-

ren för elstaketet, gärna flera meter från den så att kycklingarna får ett skyddat hemområde. Det kan bli nödvändigt att spruta med Roundup för att få död på gräs och örter under eltrådarna.

Spänn upp tre eltrådar, den nedersta så nära marken som möjligt utan att den rör vid något. Andra tråden dras cirka 20 centimeter högt och den tredje på ungefär 40 centimeters höjd.

Var inte orolig för att kycklingarna ska få stötar. De bryr sig inte.

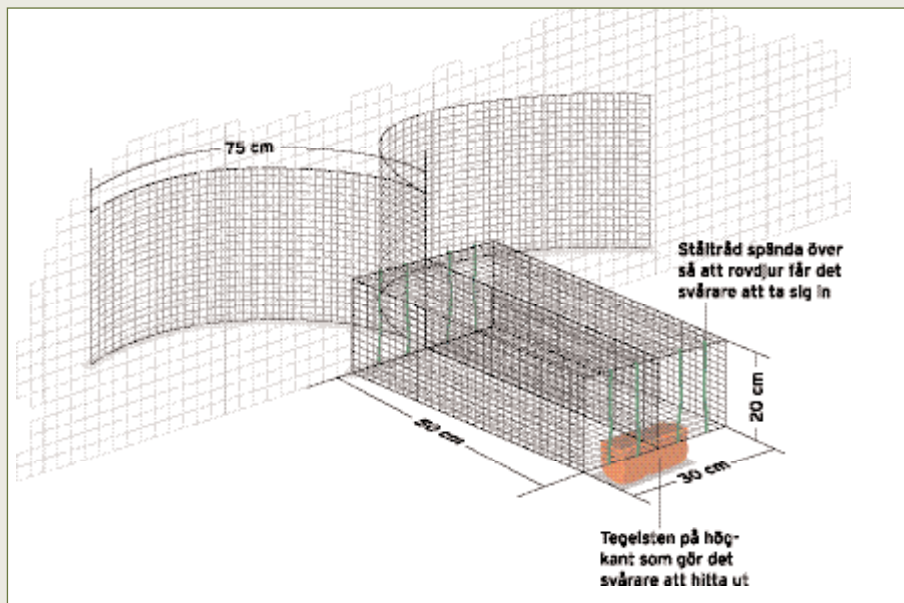
Det ska finnas mat och vatten både utanför och inne i voljären. Fodra gärna på ett par platser, så blir det mindre kiv kring matbordet. Använd samma typ av pellets som kycklingarna är vana vid.

Lita absolut inte på någon foderautomat på det här stadiet. Se till kycklingarna och utfodra två gånger om dagen i början och därefter dagligen tills ungfågla- rna rör sig ute i marken.

Enkla fodertak

Själv föredrar jag till en början enkla fodertak som jag tillverkat genom att såga botten av en plasttunna och därefter klyva den i två halvor. Därunder ställer jag en bytta pellets. Men huvudsaken är att maten håller sig torr och aldrig tar slut.

För vatten är automater att föredra. Fåglarna smutsar då inte ner det lika lätt och dessutom rymmer de flesta automater så mycket som åtta till tio liter. Det går ➤

Insläppen gör du lätt av galvaniserat minknät. Självva ingångstunneln bör vara cirka 50 centimeter lång, 20 centimeter hög och 30 centimeter bred. Dela av den med en mellanvägg i två tunnlar om 15x20 centimeter. Genom att spänna en grov ståltråd tvärs över öppningen gör du det svårt för större predatorer att ta sig in. Placera en tegelsten på högkant under inre delen av tunneln så att det blir svårare för fasanerna att slinka ut genom den. Utvändigt ska insläppet ligga i marknivå. Leden, alltså de svängda armarna, görs cirka 50 cm höga och 75 centimeter långa.

→ åt mycket mer vatten än man tror, så du bör räkna med en automat per 50 fasaner.

När den stora dagen kommer och du ska hämta dina kycklingar från uppfödaren, bör det vara varmt och torrt väder.

Transportera kycklingarna i väl luftade pappkartonger med ett lager halm på botten.

Eventuella näbbringar, som uppfödaren försett kycklingarna med för att de inte ska hacka varandra, ska vara avlägsnade före leverans.

Undvik panik

Se till att alla vattenautomater och foder-skålar är fyllda och lyft in lådorna i voljären. Läg kartongerna på sidan strax innanför voljärens dörr sedan du öppnat en av lockets flikar och vikt in den under kartongen så att fåglarna kan ta sig ut genom en mindre öppning. Därefter ska du genast dra dig tillbaka.

Öppnar du en kartong helt, flyger kycklingarna ur lådan och hamnar kanske utanför voljären. Händer det med en och annan är det ingen fara, de söker sig tillbaka igen. Men det är bra om du kan undvika det. Låt gärna kartongerna ligga kvar till nästa dag. Risken är annars att det blir panik i voljären när du bär ut dem.

Många uppfödare brukar leverera kycklingarna med en eller två dvärghöns som vuxit upp tillsammans med kycklingarna. Hon eller han – det går nämligen lika bra med tuppar – har en lugnande inverkan och när de flyger upp på sin nattkvist, vill kycklingarna följa efter. Det är bra om de lär sig träna så fort som möjligt.

Radio hela natten

Jag brukar ta med en radio och ställa in den på en station som sänder hela natten och ställa den i en plastkasse på fodertunnan med måttligt hög volym tillslagen. Sannolikt tar det då ett tag innan räven vågar närma sig utsättningsplatsen, och varje dag med lugn och ro i början är värd mycket för slutresultatet.

En dvärghöna som varit hos kycklingarna redan hos uppfödaren ger trygghet och lär dem sova på nattkvist.

Redan efter en vecka har många kycklingar flaxat ur voljären och lärt sig hur man tar sig in igen. Som tiden lider är ett allt större antal kycklingar ute när du kommer för att fodra.

Schasar du dem längs nätet kilar de utan att tveka in genom insläppen, som de nu är välbekanta med. I början kan det vara idé att fösa in kycklingarna frampå

kvällen, men efterhand tar de mer och mer för sig av omgivningarna och övernattar i träd utanför voljären.

Jag fortsätter att fodra med pellets länge, eftersom jag har ett intryck av att kycklingarna tycker så mycket om det att de snällt håller sig hemma. Men pellets fungerar dåligt i automater utomhus, så förr eller senare måste fasanerna vänjas vid vete.

När de varit ute i fem, sex veckor blandar jag ökande mängder vete i maten. Till en början rör de inte vetet. Men när de väl börjat, dröjer det inte länge förrän de kan ges enbart vete. Då ställer jag upp samma foderautomater i närheten av voljären som vi använder för vinterutfodring runt om på marken, så att fåglarna vänjer sig vid och känner igen dem.

Sedan är det inte så mycket mer än att hålla ett vakande öga på utsättningsplatsen, se till att foderautomaterna aldrig blir tomma och glädjas varje gång man stöter på ett litet sällskap nyfikna ungfasaner på strövtåg i markerna runt omkring. □

Stör inte med hundar

Stör aldrig fasanerna med hundar och jakt på utsättningsplatsen. Utsättningsplatsen ska vara deras trygga hemvist där de alltid finner mat och lugn. Allteftersom säsongen lider träffar du ändå på dem ute i markerna, och då är de lika skygga och svårflirtade som vilka vildfasaner som helst. □

Fodra fåglarna – inte mössen

Efter att i många år ha utfodrat fältfågel har jag avfärdat de timerstyrda elektriska foderspridarna för amatörbruk som otillförlitliga. Det finns dock bra proffsmodeller, men de är mycket dyra.

AV STEN CHRISTOFFERSSON (TEXT & FOTO)

Jag har också genom åren testat olika typer av fodertunnor där fåglarna ska plocka ut säden genom springor i sidan eller från brevlådeliknande utsläpp.

Bra budgetvariant på foderautomat. Kostar praktiskt taget ingenting, men rymmer i minsta laget, men man kan ha desto fler. Springorna ska vara tre till fyra millimeter, men det gör inget om de blir lite bredare som på bilden.

Enligt min erfarenhet blir det oftast stopp i sådana automater då säden lätt blir fuktig och börjar gro innanför öppningen. De uppskattas dessutom högeligen av mössen, som gnager springorna bredare så att de kan ta sig in och leva i överflöd.

Om däremot utsläppet sitter under tunnans, håller sig säden lättare torr. Det blir dessutom omöjligt för smågnagare och svårt för gråsparvarna att komma åt den.

Denna typ av utsläpp tillverkas lättast genom att man monterar en för ändamålet konstruerad spiral under tunnans, eller gör ett par springor i botten.

Den typ av tunnor jag använder används som emballage av den kemisk-tekniska industrin. De finns i olika storlekar och säljs mer eller mindre väl rengjorda. Jag ger 100 kronor per styck och det är de väl värda. Benställningen var länge ett problem tills en praktiskt lagd kompis löste det på ett hållbart och enkelt sätt (se bild).

Tunnans botten bör vara omkring 50 centimeter över marken för änder, 45 för fasaner och 35 för raphhöns.

Observera att fasanautomatens spiral endast fungerar med vete. Andspiralen är av en helt annan typ och fungerar även med korn. Spiralerna kan köpas via nätet från L&S Dan Trade (se leverantörslistan).

Ett mycket enkelt sätt att tillverka fungerande foderautomater är att skära smala spalter i botten på en plastink och hänga upp den i en gren med botten lagom högt över marken.

Det tar ett tag för fåglarna att ”lära sig” automaten. Bäst är att introducera den tidigt vid utsättningsplatsen. Börja med att kasta en näve säd under den när du fodrar, så kommer fåglarna snabbare på knepet. □

Denna benställning är stark, hållbar och lätt att tillverka. Vi använde tryckimpregnerade regler (45x70), metallbeslag och trallskruv. Benen fästs i övre delen av tunnans med 40 millimeters trallskruvar som dras inifrån genom ett platt beslag. De korta benstöden nertill skruvas fast inifrån tunnans med 80 millimeters trallskruv med bricka. Stöd och ben skruvas ihop med hjälp av ett vinklat beslag och 40 millimeters trallskruvar.

Denna spiral är i första hand avsedd för utfodring av änder med korn. När fåglarna slår till den kommer den i gungning och sprider en handfull säd. Mängden regleras genom att man justerar spiralens krökning.

De rara RAPPHÖNSEN

Rapphönan är en charmrande liten fågel och en av fågelhundsjägarnas favoriter. Eftersom den vilda rapphönsstammen är blott en spillra av vad den en gång var, är det utsättning som gäller för den som vill ha gott om fåglar för hundträning och en jaktbar stam.

Genom att bara släppa ut några rapphöns åt gången får man dem att stanna kvar på utsättningsplatsen tills de blivit hemtama där. Detta enkla trick fungerar inte bara vid utsättning av kycklingar, utan också som här med vuxna rapphöns.

AV STEN CHRISTOFFERSSON (TEXT & FOTO)

Naturligtvis ska man ha ett långsiktigt mål med rapphönsutsättningen. Utsikt-erna att återskapa en vild rapphönsstam ska dock inte överskattas.

Orsakerna till rapphönsens tillbakagång ligger i regel utanför jägarnas kontroll. Men i kombination med biotopförbättringar kan rapphönsutsättning resultera i vildkullar följande år.

Det är sällan klokt att avstå från att jaga utsatta rapphöns. Besvikelsen blir stor när det ändå inte finns några kvar i marken nästkommande vår. Bättre att jaga med förstånd och sedan utfodra kvarvarande fåglar genom hela vintern.

Utnyttja flockkänslan

Till skillnad från fasaner håller rapphönskullarna samman hela hösten och vintern. För att lyckas med utsättningen ska man utnyttja denna flockkänsla och först släppa endast en del av fåglarna fria. De kvarvarande håller kvar dem, om de inte är för många utanför buren.

Först sedan rapphönsen anpassat sig till ett vilt liv och vant sig vid foderplatsen, är det dags att släppa de sista fria. Då är chansen god att flocken håller sig i när-

heten och överlever tack vare det skydd och den utfodring man består den med.

Bygg utsättningsburen av finmaskigt kycklingnät. Den behöver inte vara hög, 60 centimeter räcker för rapphönsen och 90 om du själv behöver krypa in någon gång. Sätter du ut cirka 25 fåglar bör buren vara ungefär 2,5 meter i kvadrat.

Vik ut och gräv ner nätremsor nertill för att stoppa rovdjur. Taket måste göras av mjukt textil- eller plastnät, som inte skadar fåglarna. Sådana voljärnät finns att köpa. En tättslutande dörr ska också finnas.

Placera voljären i kanten av en stubbåker, träda eller annan lämplig rapphönsmark. I ”ryggen” bör den ha högt gräs, buskar eller liknande skydd. I buren ska finnas regn- och vindskydd. Lägg också in ris och ruskor för att öka trivselen.

Placera en vattenautomat och en rejäl bunke med pellets eller vete, beroende på vad kycklingarna fått hos uppfödaren, lättåtkomligt innanför dörren. En itusågad plasttunna (se fasanutsättning) passar bra som skydd över maten. Arrangera också en plats för foder och vatten utanför buren, helst i skydd av buskar.

De rapphöns som släppts ut brukar hålla sig tätt intill och ligger ofta i samlad flock med dem som är kvar i buren, på ömse sidor av nätet.

För att de ska bli svårare att komma åt för rovfåglar brukar jag luta en lös nätram mot utsidan av buren, så att de fria hönsen ligger under den.

Minst åtta veckor gamla

Fåglarna är leveransklara i juli– augusti. Kycklingarna ska vara minst åtta veckor när de hämtas från uppfödaren och befriade från eventuella näbbringar.

Efter en eller ett par dagar kan du glänta på burdörren och försiktigt släppa ut några stycken, dock minst fem eller sex. Se till att det finns mat och vatten både ute och inne och lämna platsen i fred.

Nästa gång du besöker platsen ligger de utsläppta fåglarna nära eller intill buren. Eventuellt kan du då släppa ut ytterligare några fåglar, men var försiktig.

Har du tio, femton fåglar ute och få inne i buren kan det hända att banden brister och flocken drar iväg. Detta får inte ske förrän de vant sig vid att finna

Placera utsättningsburen intill öppen mark bland gräs och örter där rapphönsen finner både skydd och sysselsättning.

mat vid utsättningsplatsen och alltid hittar dit.

Bli inte orolig om rapphönsen lyfter och svirrar ut i marken när du kommer för att fodra dem. De börjar strax locka på varandra och snart är flocken åter samlad vid buren.

Träna hund och rapphöns

Du kan behålla en del fåglar i buren längre, om de har det bra där och inte oroas av katter och andra fridstörare.

Träna du en hund kan du köra ut flocken i marken och en stund senare hämta hunden och låta den leta rätt på den. Vanligen styr rapphönsen raka vägen tillbaka mot utsättningsplatsen när de lyfter för hunden. Det är ett gott tecken.

På så sätt tränar du inte bara hunden, utan även rapphönsen som får både flygträning och ökad lokalkännedom. När det är dags för jakt ska alla rapphöns vara frisläppta och buren helst borttagen, men du ska fortsätta att utfodra dem på utsättningsplatsen eller i närheten.

Ett problem med utsättning av rapphöns för fågelhundsträning är att man gärna vill ha mer än en kull att träna på. Avstånden mellan utsättningarna måste vara stora för att fåglarna inte ska gå sam-

man i en enda flock, som inte håller för hunden.

Ha största möjliga avstånd mellan utsättningarna och hoppas att det dröjer innan grupperna får kontakt med varandra.

Det sägs att rapphöns som hållits ihop i en liten grupp om högst 15 fåglar under några veckor före utsättningen uppför sig mera som en vildkull och att två sådana grupper inte går ihop lika lätt.

Säkraste sättet att få sammansvetsade kullar är att föda upp och sätta ut kycklingarna med hjälp av dvärghöns så som beskrivs på sidan 40. □

Vid både rapphöns- och fasanutsättning ska man tänka på att det finns möjlighet för fåglarna att sprätta upp gropar där de kan ta grusbad i torrt väder.

Håll gapmasken borta

Gapmask (*Syngamus trachea*) är en vanlig parasit som ofta drabbar utsatta fasaner och rapphöns.

Maskens vuxna stadium sätter sig i fåglarnas luftstrupe och ger andningsbesvär. Fåglarna sträcker på halsen och andas väsende med halvöppen näbb, nyser och fnysar. Infektionen sätter ner fågelns kondition och motståndskraft och leder ibland till döden.

Smittan kan härröra från vilda fåglar, men vanligen kommer den med kycklingarna från uppfödaren. Via fåglarnas ekskrementer sprider sig gapmasken till bland annat daggmaskar. Marken på utsättningsplatsen blir då infekterad och smittan sprids till vilda och utsatta fåglar. Gapmasklarver i en daggmask kan vara smittfarliga i mer än fyra år.

För att undvika att infektera utsättningsplatsen med gapmask är det viktigt att köpa kycklingarna från en uppfödare som rutinmässigt avmaskar dem före leverans.

Medicinering mot gapmask sker med inblandning av tioprocentig Axilur mixtur i dricksvattnet. Tillsett tolv milliliter per tio liter vatten fyra dagar i sträck.

Har du konstaterat gapmask i utsättningen ska du upprepa behandlingen efter tre veckor. Jag har också behandlat gapmask genom att blanda Axilur granulat i fodret. Även andra avmaskningsmedel innehållande bensimidazole kan användas. □

SVÅRT ATT misslyckas med änder

Den som vill prova på att sätta ut fågel och har en liten damm eller göl på sin jaktmark ska tveklöst börja med gräsänder. Det är nämligen lika lätt att lyckas med änder som det är att misslyckas med fasaner.

Av STEN CHRISTOFFERSSON (TEXT & FOTO)

Ällingar är tåligare än fasan- och rapphönskycklingar, lätta att sköta och utfodra, klarar sig bättre på egen hand och är i regel trogna utsättningsplatsen.

Dessutom kommer honorna tillbaka till trakten med en partner för att häcka nästa säsong. Hanarna däremot följer med andra honor, som de träffat i vinterkvarteret, till deras hemtrakter.

Fånga mink!

Börja med att fånga mink! Även om du inte sett en mink på platsen ska du för säkerhets skull sätta ut fällor.

Jag bröt själv mot denna självklara regel i fjol och straffet uteblev inte. Dagen efter utsättningen blev jag vittne till hur en mink jagade runt ällingarna i dammen. Minken hann ta flera av dem innan den lät sig lockas i fördärvet av en bit torkad fisk i en i all hast utsatt fälla.

Bäst är om man har tillgång till en inte alltför stor vattensamling med vassar och flytbladsvegetation. Den behöver i princip inte vara mer än ett par tiotal meter i diameter för att kunna härbärgera ett tjug

Släpp ut ällingarna en varm och solig morgon. Lägg märke till att vass och strandvegetation är röjda så att änderna har fri sikt när de sitter på stranden.

ällingar. Ju större den är, desto fler fåglar rymmer den naturligtvis.

Det är viktigt att det finns trygga viloplatsen på land. Röj en svagt sluttande och solig strandremsa på minst 20 meter från all vegetation i god tid före utsättningen så att fåglarna har fri sikt när de sitter där. Det är lämpligt att utfodringen sker på samma strandavsnitt.

I brist på, eller som komplement till, en lämplig strand kan en viloflotte vara bra. Bygg den av bräder och ett par inte för tjocka frigolitskivor, så att den flyter ganska lågt.

Bäst är om man kan lägga ut den på

isen och slå en eller två pålar genom öglor eller hål i flotten och ner i botten så att flotten ligger på samma plats oberoende av vattenståndet.

Men det går naturligtvis också att förankra den på annat sätt. Det går också bra att släpa eller bogsera ut en grov stock i dammen och förankra den.

Salix i vattnet

En metod som jag kommit på av en slump är att på våren hugga grova grenar av Salix och lägga dem i vattnet. De lever i flera år och bildar en flytande miniatyrskog av gröna skott och en tät matta av

rötter i vattenytan, som drar till sig smådjur.

På så sätt bjuds ällingarna på både viloplats, skydd, föda och sysselsättning.

Sannolikt går det också bra att binda ihop en gles Salixflotte av grenar eller stammar och förankra den på djupare vatten, eventuellt med en bit frigolit som extra flythjälp.

När dessa förberedelser är klara är det dags att hämta ällingarna och släppa ut dem. Välj en uppfödare som avlar på fåglar som ser ut som och uppför sig som vildänder, inte på halvtama stammar av gräsänder med mörka eller vita inslag i fjäderdräkten. Vi jägare ska inte bidra till att sprida felaktiga färganlag till vilda gräsänder.

Det är viktigt att ällingarna har haft tillgång till vatten att simma i sedan de var tio till tolv dagar gamla. Annars tål deras fjäderdräkt inte vatten och utsättningen kan sluta i katastrof.

Om de ska präglas ordentligt på utsättningsplatsen får ällingarna inte vara för gamla när de släpps ut. Tre veckor är lagom. Men se till att välja en solig och framför allt torr dag och sätt ut ällingarna på morgonen.

Under transporten grisar de ofta ner sig, så de behöver en stor del av dagen till

Första dagen på utsättningsplatsen.

att sitta på land för att torka och få ordning på fjäderdräkten.

Mata genom att strö rikligt med korn i vattenbrynet. Är botten mjuk bör du första tiden lägga huvuddelen på land, men helst så att kornet blir fuktigt.

Gott om mat

Det ska till en början alltid finnas gott om mat på utfodringsplatsen. Änderna blir ofta tama och simmar avvaktande några meter ut från stranden medan man lägger ut nytt foder.

Men om du inte besöker utsättningsplatsen för ofta och så småningom går över till automatutfodring, blir de snart skygga och simmar undan i vassen på en stor

damm eller lyfter från en mindre så fort du uppenbar dig.

Den fodertunna med böjd spiral som visas på sidan 45 fungerar bra. Ställ den på foderplatsen i god tid och fortsätt att utfodra på marken och under tunnan tills du märker att änderna kommit på knepet.

Ju äldre änderna blir, desto självständigare blir de också. Ibland finner de en vattensamling i närheten där de trivs bättre än på utsättningsplatsen. Men de brukar ändå vara trogna kunder där, och drar i regel med sig en del vilda änders, bara man fortsätter att fodra ut.

Ligger den ur andsynvinkel trevligare dammen på den egna marken, bör man satsa på att sätta ut änders där i stället. □

Utlagda stammar eller grova grenar av Salix ger både viloplats och jaktmarker åt ällingarna.

Vad kostar fåglarna?

Priset för ällingar och kycklingar varierar från uppfödare till uppfödare. Nedanstående är vad man fick betala hos en professionell uppfödare i Skåne våren 2003. Priserna inkluderar moms.

Daggamla:

Gräsandärling	17:50
Fasankyckling	18:75
Raphönskyckling	22:50

Utsättningsfärdiga:

Gräsand (3 veckor)	36:00
Fasan (6–7 veckor)	47:50
Raphöna (8–9 veckor)	50:00